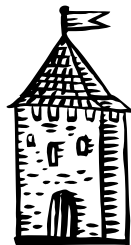

СКАРБИ: МОЛОДІЖНА СЕРІЯ

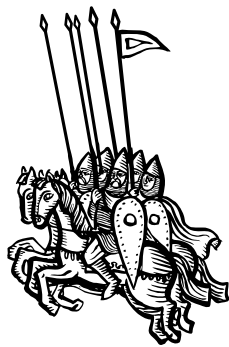

ІДОЛИ ПАДУТЬ
●
ЗОЛОТИЙ ЛЕВ

Юліан Опільський

ІДОЛИ ПАДУТЬ
●
ЗОЛОТИЙ ЛЕВ

КИЇВ • ЗНАННЯ

ІДОЛИ ПАДУТЬ

КНИГА ПЕРША

I

НА ЗОРІ

Кривавий твій прихід сьогодні, Бальдуре¹! З-поза Дніпра встаєш, неначе пожежа від печенізької стіни. Твоє проміння, наче відблиск похоронної костриці Брунгільди², звіщає мені ніч, безпросвітну ніч — смерть! Нехай Гель³ проглине прокляті духи зрадників і боягузів...

Швидким рухом відкинула м'яке покривало і встала з ложа. Яскраве сяєво облило чудове тіло двадцятикілька-

¹ *Бальдур (Бальдр)* — бог краси і добра у скандинавській міфології, син Одіна (верховного бога). (Тут і далі — прим. ред.)

² *Брунгільда* — валькірія, мета якої — вибрати найбільших героїв серед загиблих та перенести їх у Валгаллу (житло бога Одіна, де за його вибором спочивають звияжні воїни після їхньої смерті), де вони ставали героями, що на чолі з Одіном битимуться з армією мертвих.

³ *Гель* — пекло у скандинавців. (Прим. авт.)

літньої жінки, як з рожевого мармуру. Золотисте волосся спадало буйною хвилею на її плечі. Проміння Бальдура оперізувало м'яку лінію бедер та пруживі стегна. Пташки аж заходилися від щебету, якби хотіли звеличати героїську красу Рогніди.

Її глибокі, темно-сині очі суворо гляділи у віддаль, і тільки кармінові уста були дещо спалені гарячкою. Задумалася. “Довго не було його тут... довго! Чотири роки минуло, відколи востаннє розпрощався з нею. І як розпрощався. На молот Тора¹! Чому рука наймогутнішого з азів² не впала тоді на голову Володимира? Він засміявся, виходячи, погладив голівку маленького Ізяслава, а до неї сказав тільки: “Я йду і швидше затужиш за мною, ніж я вернуся. Ти забула, що в мене жінок і мужської сили доволі...” Молот Тора не впав на його голову. Він сам, наче той молот, наче полум'я бога Льокі³, пробігав переможно широкими землями свого царства. Усі подивлялися його, навіть вона... Ах, чому норни⁴ дали йому в руки меч, від якого згинув Рогволод та його сини? Єдиний герой, який переїхав крізь полум'я, що окружало непробитою стіною її серце, був її кровним ворогом...”

Вона нагадала собі, що за хвилину прийде сюди Володимир. Прийде покарати її. Здрігнулася.

На майдані служба несла дрова у пекарню, годувала дріб, виганяла товар. Старий дворецький її батька — Снорре молився до сходу сонця, а Володимирові ратники глумливо приглядалися звіддала. Бистроока Рогніда догадалася чому: на шиї одного з них доглянула мосяжний хрестик.

— Ах, це ті, що вірують у візантійського бога!

Почула у сусідній кімнаті мужський голос.

— Мирославо, поклін тобі з ранком!

¹ Тор — бог грому та блискавки, син Одіна. Тор має бойовий молот, удар якого спричинює грім та яким бог вбивав велетнів.

² Ази — добрі боги.

³ Льокі (Локі) — бог бешкетування, жартів та обману; винахідник обману.

⁴ Норни — богині судьби. (Прим. авт.)

— Добро й тобі з приходом! — відповів мелодійний жіночий голос.

— Чи твоя княгиня вже встає?

— Ні, ще спить!

— Ти її збуди! Князя щойно не видно.

— Як-то? То князя тут нема?

У голосі дівчини звучало крайнє збентеження.

— Ми тут наладили снідання і ждемо на поклик. Я забавляю Ізяслава, щоб не перешкодив князеві, а ти кажеш...

— Я кажу правду! Я спав зі Свенем Свафарсоном у передній княжого терему, коли десь по півночі Володимир вернувся від княгині незвичайно схвильований. Я приніс йому вина, але він кинув чарку на землю, а сам аж до ранку ходив по кімнаті. Перед хвилиною станув на порозі і гукнув: “Кличте дружину, їдемо у Вишгород, але раніше зайдемо ще до княгині”. Ось чому я прийшов.

Мирослава аж у долоні сплеснула.

— Перуне¹, Стрибоже²! Яку ж то знову бурю ви затіяли?

— Не тобі, Мирославо, судити бога за волю князя!

Голоси притихли.

Рогніда відкинула волосся на плечі. Її брови стягнулися, очі засвітилися похмуро вогнем.

— Він іде сюди! — пробурмотіла. — О, він найде мене!

І швидко стала надягати на себе білу сорочку та парчеву опинку. Лице змила водою, гребенем зі слонової кості стала розчісувати золотисте волосся. Коли почала сплітати його у дві коси, завагалася:

— Він любив моє волосся. Воно одне розбуджувало в нього ніжніше слово, пестоці, усміх. Не заплести?.. Ха! Ха!

В її руці блиснули широкі гострі ножиці. Довго дивилася Рогніда на відтяті коси, мов месник на відрубану голову ворога. На землю упав увесь утрачений скарб її дівочої

¹ *Перун* — бог грому, блискавки, бурі та війни. (Прим. авт.)

² *Стрибог* — бог-отець у слов'янській міфології, бог вітру.

гордості. Бо хоч Володимир знівечив її силою, та не опанував її серця. Ці пахкі коси, символ її жіночої честі, це стяг перемоги над насилою. І вона носила його аж до цієї хвилини — хвилини смерті. А тепер нехай цей волос покаже князеві, що і в останній хвилині вона визиває його! Він же любив цей волос...

Жваво накинула на плечі синій, золотим позументом та самоцвітами обшитий плащ, всунула ноги у сині черевички грецької роботи, а на розсіпані безладно кучерики наложила золоте чільце з карбункулами. Підняла ніж із землі та сховала його на грудях. Стала посередині кімнати, горда, як Фрігг¹, що приймає у Вальгаллі вибранців-валькірій.

Із тріскотом відчинилися двері, а в них станув високий, кремезний чоловік. Не своєю поставою притягав увагу, а поглядом великих синіх очей та гарними суворими рисами. Вони нагадували лише Святополка в будові вилиці та носа. Чоло мав високе, а повні уста проявляли якусь м'якість, незнану зовсім великому батькові Володимира. Густий вус закривав частинно губи і спадав по обох боках, надаючи поваги усій поставі володаря. Виглядав щонайменше на тридцять п'ять років, на сім-вісім років більше. Мав на собі звичайний шкіряний одяг княжого ратника, легкі варязькі² лати та кінчастий шолом. Тільки при поясі висів довгий тугий меч, у ручці якого червонів рубін завбільшки лісового горіха, та кривий, східним філіграном прикрашений ніж. Обшитий багром плащ великого князя покривав зброю простого гридня³-дружинника. Видко, князь вибирався в якийсь дальший похід, та ховався з цим. Увійшов, скинув з плечей плащ і склав на грудях могутні рамена, на яких виступили грубезні вузли м'язів. Рогніда склонила голову, та не віддала приземного покло-

¹ *Фрігг* — верховна богиня у скандинавській міфології, дружина Одіна; покровителька кохання, шлюбу, домашнього вогнища, дітонародження; є провидицею.

² *Варязький* — варягами звали в давній Русі скандинавських дружинників. (Прим. авт.)

³ *Гридень* — охоронець.

ну, належного володареві. Випрямилася у весь ріст і сміло глянула в очі Володимира. Його брови стягнулися грізно, коли заговорив до неї.

— Не віддаєш належного поклону, Рогнідо! — сказав низьким голосом, гамуючи гнів.

— Не віддаю, бо не знаю, кого вітаю, чи мужа, чи князя, чи суддю, чи... ката.

— Ах, то ти з цього боку починаєш? Накликуєш на себе мій гнів? За ніч він уже досить вигорів, наче покинене пастухами багаття. Навіщо ти докладаєш до нього дрів?

Рогніда гордо підняла голову.

— У полум'ї Муспеллю¹ згине весь світ, боги, люди, велетні. Тільки дурень тікає від долі, тільки боягуз лякається її. Я дочка і внука вікінгів, сама викликаю її. Твій удар — це удар жорстокої долі, я жду її, бо знаю, що помста теж записана у майбутньому таємничими руками. Хто побиває безрідних, той нехай сподівається помсти від безіменних.

На Володимирові не слідно було враження промови. Він тільки любувався пишною появою чудової жінки.

— Проклятий нехай буде той, хто задумав насильно добути любов жінки! — крикнув нагло.

Піднесена рука Рогніди впала, і зачудовання відбилося на її лиці.

— Насилою ніколи... тільки силою, — відповіла мимохіть.

Князь доторкнувся віщим словом найбільш пекучої рани її серця.

— У тобі, Рогнідо, не було любові, нема її, а тепер бачу, що й ніколи не буде. Ти холодна, як скандинавські фіорди². Нема в тобі ні іскорки святого вогню, який гріє людські серця, нема!.. А є тільки впертість, мов та гранітна скала високого фієльду³, мов топори твоїх предків!

¹ *Муспелль* (*Муспельгейм*) — у скандинавській міфології один із дев'яти світів, вогняне царство; існував ще до появи усього живого.

² Фіорд — довга й вузька морська затока, переважно з високими стрімкими берегами.

³ Фієльд — платоподібна гірська вершина на Скандинавському півострові; вкрита льодовиком або тундровою рослинністю.

ЗОЛОТИЙ ЛЄВ

I

ЩО БАЧИЛА ВИВІРКА?

Над малим багnistим озерцем у пралісі простягали вікові осокори своє крилате гілля, наче стидалися його перед очима чужинців. Густа-прегуста, чорна, мов ніч, вільшина обступила його звідусіль, а високі, всуміш накопичені, ломи боронили до нього приступ. До половини погружені у рудавині¹, гнили тут грубезні дубові пні, закидані валявою листя та гілля, порослі бородами та подушками мохів, а зовні прислонені осокою та ситником. Отут, на окраїнах, багнюка переходила у болото, глибоке, мастке, непрохідне українське болото, перед яким спиняється навіть лісовий звір, а безрадним стає навіть завойовник світу. Децто далі, на сухому бугорку, темніли щетинкою смереки, темні, високі, понурі, наче витяті з гірського краєвиду, а між смеречиною й осоками розсілися зрідка тинисті, крилаті, хоча й не такі високі, буки. А на одному з них у просторому дуплі жила собі вивірка.

Добре жилося їй у лісі, у якому було стільки другої звірні. Не раз і не два бачила вона ловців-молодців, які ганялися по лісу за чотириновою добичею або підстерігали на озерці болотяну птицю, та ніколи й на гадку не при-

¹ Рудавина — трясовина.

йшло їй тікати з цієї околиці перед ловами. Для людської наживи були куниці, лиси, кабани, тури, ведмеді, рисі у недалекій діброві, лосі у близьких багнах над Стиром та Горинню або, врешті, олені чи сарни. Знала вона, що за півдня мандрівки по гнучкому гіллі беріз, лип та грабів є й боброва загата на річці, — а все те надило двоногого грабіжника. Безпечно буяла собі зате руденька штукарка у гіллі, без перешкоди виховувала своє потішне, чорнооке, живе й моторне потомство та спокійно накопичувала у своєму дуплі щорічно так з півкаменя ліскових чи букових горішків.

Але мало сього! Життя біля озерця було цікаве-прецікаве! Рік у рік двічі протягали туди многі полки перелітних птиць. Вони перші віщували вивірці майбутню осінь, вони перші заповідали їй поворот цвітистої княгині весни. Не раз пізнім вечором напровесні, коли у лісі вешталися ватаги голодних вовків і було страшно та тужно на серці, нагло чулися на розталому озері покрики птиці. “Тепло іде!” — казала тоді вивірка і з того часу щоднини гляділа, чи пуп’янки на гіллі вже пучнявіють та чи з-під бурої луски не добувається вже сочна зелень. Отут, над озерцем, олені відбували свої весілля та двобої, а отам, під смереками, білили кості двох борців, які сплелися рогами у двобої та так і впали жертвами вовків. Туди заходили і тури у своїх щорічних мандрівках, тут виводилися кабани — словом, букове дупло було наче вікном княжого дворища, крізь яке володар приглядається до жартів і штукарств придворних скоморохів.

Ось і сьогодні саме під сим буком, на якому жила вивірка, розігралася доволі займава¹ дія. Ловець, молодий, жвавий отрок, поцілів стрілою малого кабанця, а там, не оглядаючись по боках, побіг, щоб підняти свою добичу. І ось побачила його стара самура² і притьмом кинулася помститись душоубові за смерть дитини. Звинувся на місці отрок і з усієї сили вдарив дика ратищем, але і сам упав по

¹ *Займавий* — захопливий.

² *Самура (зах.)* — свиня.

хвилі. Гострим зубом розпорола йому самура ціле передудя¹, і струєю біла кров із розірваної ноги. От і біда! До води годі дістатися, до хати далеко, а спливе кров, то і сили не стане!

Як міг, так спинював кров отрок. Здійняв з другої ноги вовняні волокни, вийняв з торби хліб, заліпив ним рану та став перев'язувати волоками, але ось потемніло йому в очах, задзвеніли в ушах усі київські дзвони, і без сили повалився отрок на землю. Так лежав без руху та віддиху, а мушва і комарі без перешкоди обсідали його лице та руки. Се було зовсім нецікаво, і вивірка побігла в хату спочивати...

Довго лежав отрок під дубом, і вже сонце хилилося до заходу, коли розплющив очі, наче зі сну збудився. А збудив його лай собаки. Наче музика дівчину, утішив сей голос раненого. Він підвівся й обережно та уважно став доторкатися до рани. Вона вкрилася вже грубою поволокою зціпленої крові, але свіжої не було. Видко, безрух та перев'язка спинили її уплив. Зате страшна спрага томила його, язик приставав до піднебіння, а в голові гуділо, наче від удару. Аж ось від сторони смerek надбігла здорова, годована, лягава собака; вона прибігла до лежачого й обнюхала його від голови до ніг, а там забрехала раз і другий, коротко, уривано, наче сповістить бажала всіх, що найшла.

Із гущавника вийшла закутана у темну верету бабуся. Вона опиралася на ціпок і тьопала дрібними кроками, рухаючи устами, наче пережовувала щось у беззубих яснах. За нею ступав плечистий кремезний парубок з ратищем у одній і дзбанятком у другій руці. Одітий був у полотнянку без рукавів та коміра, а припоясався широким чересом, за яким стримів ніж. З лівого боку на ремінній прив'язі висів широкий блискучий топір. Обое підійшли до лежачого та мовчки гляділи на себе усі трое, а пес із висолопленим язиком сидів поруч, поблискуючи білими зубами та червоним язиком.

¹ *Передудя* — метка.

— Хо, хо! — шамкала бабуся. — Хо, хо! А ось зловилася й птичка у заставку. Еге ж, птичка непогана, непростя; бачиш, Славо, сі брови та очі? Благородна птичка, боярська! В неї, щоправда, половецьке гніздо та косоокі дядьки, але все-таки боярський баран, аби який, стоїть холопського вола.

— То ви його знаєте, бабуся? — спитав парубок.

— Його? Хо, хо! Я всіх знаю! Всіх! І сих, що з Чаброва з таким шумом та криком ішли на ріку Калку в озівські степи, і сих, що їхали змагатися з Батиєм та Куремсою. Гай, гай! Скільки голів потрясалось згорда над кінською гривною, скільки птичок поспівувало, наче весною іволги! Ти, Стрибоже, чув їх та свистів ще дужче за них, ти, Хорсе, ще вище підіймав своє золоте личко, а чорна мара¹, що кралася за ними опушкою лісу, пожерла їх. Гей! Вона стежила їх від першої хвилі, драгувала їх лихою ворожбою, а як тільки виїхали з приютного лісу, враз і ускочила на коня, поза їздцем. Сухою кістлявою рукою невидимо перебрала від їздців віжки й повезла їх просто на смерть. Судиславе, Судиславе!

— Не балакайте, бабуся, про пусте, глядіть, людина вмирає!

— Я діло говорю, дитинко, та ти молошник, не розумієш мене. Як се молочко, що маєш на вусах, осяде на висках сивиною, то й порозумієш як слід... А він не вмирає і не вмере! Темна мара тепер при Ратиборі, почестей їй похочується, боярської птиці забагла погана... Пробі!

Слова бабусі значили, що біля боярина Ратибора, якому належала уся волость, стоїть смерть. Стара Голубиха була справді несповна розуму, та не було ще такого, щоби яке її слово та не здійснилося. Ворожка була, бач, з неї на славу!

— Благородна боярська птичка! — бормотіла стара і приклякла біля лежачого. — Ось пожди, й тобі крильце підв'яжемо, вигоїмо, і полетиш собі, фпр! Сядеш на гілку, на калинову, далеко від усіх других гілок, і добре

¹ Чорна мара — смерть.

тобі буде. Бо з усіх лих на світі найпоганішим лихом є людина. Еге ж!

Вмілою рукою здійняла перев'язку і побачила страшну дерту рану, обліплена хлібом та кров'ю.

— Я так і знала. Славо, давай дзбанок!

— Води! — простогнав ранений. — Ради бога, води!

— Іменно води тобі треба! Ось вона!

Приложила дзбанок до уст лежачого, а він припав до нього губами, неначе вмираючий до життя. Пив, пив, доки стара не відняла дзбанка від губ.

— Ох! — перевів дух молодець. — Що за добро!

— Еге ж, добро! Усе, що з моїх рук, дитино, добре! Але вибачай і пожди! Дома дістанеш більше! Вода не тільки до пиття годиться.

Вимила рану, витерла обережно платиною, а там з-під верети видобула чималий шкіряний мішечок і добру хвилю порпалася у ньому, наче дитина у маминій скрині, аж найшла мале глиняне горнятко, туго зав'язане міхуром. У ньому була якась темна, зеленувата мазюка, якою стара вмить замастила усю рану. Засичав і скрутився молодець, як настолочений вуж, і стара тільки захихикала:

— Сичи, сичи! Хвильку покрутишся та й перестанеш. Пече тебе, синку? Пече? Ну, гаразд! Зате не припече тебе гарячка, не з'їсть круглого личка, не пооре чола. Хо, хо!

Швидко і вправно перев'язала ногу полотенцем, а за сей час молодець заспокоївся.

— Добре мені тепер! — прошепотів.

— Ти син боярина Ратибора? — спитала його бабуся.

— Так! Подайте мені води й дайте знати батькові!

— То ім'я тобі буде... Олег?

— Так, Олег. Води дайте!

— Ба, ще корова недоєна, криничка невикопана. Славо, бери його! Я понесу тобі ратище.

Мовчки схилився парубок, узяв Олега на руки, мов дитину, і, проводжуваний веселим брехотом собаки, всі трое скрилися під смеречиною. Отут стояла збудована із грубих дубових кругляків хата.

Зміст

ІДОЛИ ПАДУТЬ

КНИГА ПЕРША

I. На зорі.....	5
II. Минуле й майбутнє	12
III. Воля князя	22
IV. Варязька кров.....	32
V. Хрести	42
VI. Свідок злочину	53
VII. За ласку царівни	66
VIII. Битва	75
IX. Хрестовий знак	84
X. Анна	89
XI. Леви й гадюки	98
XII. Остання ніч над Боспором	113
XIII. Царівна.....	120

КНИГА ДРУГА

XIV. Земське та дружинне боярство	124
XV. Дух коваля Веланда	133
XVI. Подвійна зрада.....	142
XVII. Ворожбит	148
XVIII. Придане Мирослави.....	153
XIX. Погром	161

XX. Пізні квіти	168
XXI. Конунг Свен	174
XXII. Слово Добрині	182
XXIII. Буря в глечуку	189
XXIV. За Київ	195
XXV. За руку дівчини	207
XXVI. Передсмертне признання	213
XXVII. Слава князеві!	225
XXVIII. Нова віра	230
XXIX. Прощання	234
XXX. Під корсунем	239
XXXI. Похвальна пісня	246

ЗОЛОТИЙ ЛЕВ

I. Що бачила вивірка?	251
II. Що розказувала стара Голубиха?	256
III. Чого забaglося старій лисиці?	264
IV. Про карі очі дівчини	270
V. Вовчий празник	275
VI. Перед рідним сином — найбільший сором	282
VII. Стяги глаголять	289
VIII. Княжий суд	296